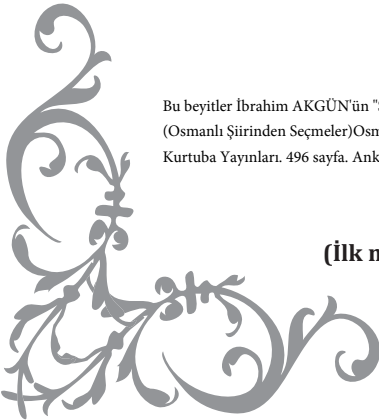

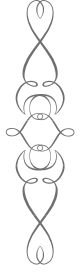
“Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sedâ imiş”

ÜNLÜ BEYİTLER (BERCESTELER)

Bu beyitler İbrahim AKGÜN'ün "Söz İncileri" isimli çalışmasından alınmıştır. Bkz. AKGÜN, İbrahim; Söz İncileri. (Osmanlı Şiirinden Seçmeler)Osmanlı Düşüncesinden Seçmeler-1. Kurtuba Yayınları. 496 sayfa. Ankara, 2010.

(İlk mısraya göre alfabetik sırada)

“İkra”

Bercesteler

962. Âdemoğlu âleme üryân gelir üryân gider
Nâle vü efgânile giryân gelir giryân gider
Taşlıcalı Yahya

İnsanoğlu dünyaya çıplak gelir, çıplak gider; feryat ve inlemelerle ağlayarak gelir, ağlayarak gider.

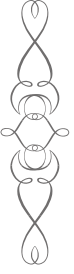
Şair demek ister ki; insanoğlu böyle gelir böyle gider ya, başı ve sonu böyle olan bir hayatın içi de bundan farksızdır. Dünya hayatı dediğin baştanbaşa tasa, gam, keder ve üzüntüdür. Bu yüzden de bu dünyada huzur ve mutluluk arama. Rahat içinde yaşıyor olsan bile, her an bir üzüntünün gelip seni bulmasına hazır ol. Hatta sıkıntı belki de senin için, zannettiğin gibi istenmeyecek bir durum değil, hakkında hayırlı olandır. Çünkü dert ve üzüntü senin kendine gelmene ve bu dünyaya ebediymiş bağlanmana engel olur, bu dünyanın geçici olduğunu hatırlatır. Şairin beytiyle hatırlattığı ilk şey âdemoğlu için bu dünyanın “gelip gitme” dünyası olduğudur.

963. Altun ile mîzânda bir gelse dahi zeng
Sıkletde bir olmak ile kıymetde bir olmaz
Kemal Paşazade

Sarı bakır, terazide altınla aynı ağırlıkta olmakla kıymette de ona eşit olmaz; (çünkü) ağırlıkta aynı olmak, kıymette denk olmak değildir.

Dikkat et de, kendisi bakır değerinde olan bir insan veya iş, sana değerli bir iş veya insanla aynı değerde görünmesin.

Eşyayı, insanı ve fiillerini kıymetlendirirken, paha biçilmesi gereken sayı veya ağırlık değil, o eşyanın, işin veya insanın kendisinden kaynaklanan değeridir. Onun için, bir şeyin şekline, rengine, boyuna, kilosuna bakıp aldanma. Sen o şeklin içindekini görmeye çalış. Yoksa kuyumcuya altın almaya gidersen, elinde bakırla dönersin!

Anlar ki verir laf ile dünyaya nizamât

(Bakınız: Onlar ki verir laf ile dünyaya nizamât)

964. Âsafın mikdârını bilmez Süleymân olmayan
Bilmez insan kadrini âlemde insan olmayan
Ziya Paşa

Süleyman Peygamber (gibi emelleri) olmayan, Âsaf'ın (Âsaf gibi bir vezirin) değerini bilemez; bu âlemde kendisi insan olmayan, insanın kadrini bilemez.

Bir insanın insan kadrini bilmesi için önce kendisinin insan olması gerekir. Yetki sahibi birinin nitelikli insanın değerini bilip anlaması için de önce kendisinin nitelik sahibi olması gerekir.

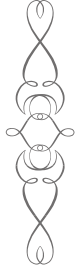
Âsaf: Süleyman Peygamberin veziri. Vezir.

965. Âvâzeyi bu âleme Davûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş
Bâkî

Davut Peygamber gibi güzel sesini, yumuşak ve tatlı söyleyişini bütün âleme duyur; bu gök kubbe altında (her şey gelip geçicidir), sana kalacak olan hoş bir sedâ olacaktır. Ayrıca:

Ey Bâkî, bu gök kubbe altında her şey gelip geçicidir. Sana kalacak olan, sadece geride bıraktığın iyiliklerle anılmandır, yaptığın iyi bir iş ve geride bıraktığın güzel hatıralar ve eserlerindir. Öyle analşılıyor ki şair de bu gerçeği uzun tecrübelerden sonra öğrenmiş. Onun için, “benim düştüğüm hataya sen de düşme, bu gerçeği öğrenmekte geç kalma” demek ister gibi.

Aynı zamanda şunu mu demek ister şair: Ey Bâkî, sen söyleyeceğini söylemekten geri durma; zira sana kalacak olan düşünüp durdukların değil, açıkça dile getirdiklerindir. Ebedi yolculuğa adım atanlar, “sandukalarından” geriye bu beyti ararlar mı ki? Nankör dünyada miras bırakmak için uğraşıp duranlara kulaklara küpe değerinde bir nasihat: **Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş.**

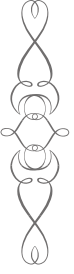
Hikâyesi: Hz Davud İsrailoğullarına gönderilen, kendisine de Hz. Musa’dan sonra Zebur’un verildiği peygamberdir. Rivayet edilir ki; Allahü teâlâ mucize olarak dağları, taşları, kuşları onun emrine vermişti. Davud’un çok güzel sesi vardı. Yanık sesiyle Zebûr’u okumaya başlayınca, kuşlar havadan ağaçlara iner, hep birlikte, okunan Zebûr’u tekrar ederlerdi. Yırtıcı hayvanlar, hazret-i Dâvûd’un huzuruna gelip, ona tam bir bağlılıkla hizmet ederlerdi. Belki de Bâkî bu beytinde, Hz. Davud’un güzel bir sesle ve güzel bir şekilde davetinin, insan âlemi dışındaki varlıkları bile etkilediğini, yumuşattığını ve davetçiye yaklaştırdığını anlatmak istemektedir. Öyle ki şair bu beytiyle insanı, güzel bir dil, üslup ve usulle, güzel işler yapmaya çağırmakta, Davud’un başarısını emsal olarak göstermektedir.

966. *Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklî eserinde
Ziya Paşa*

İnsanın (ne olduğunu anlamak için) sözüne değil işine, eserine bakılır; kişinin aklının derecesi, kendi eserinden belli olur.

Bir insan da kendisinin ne olduğunu anlamak istiyorsa, aynada kendine baktığı gibi işlerine, eserlerine bakmalıdır. Şunu unutmamak gerekir ki insana kendi iş ve eserleri iyi ve güzel görünür. Kişi işleri ve eserleri konusunda kendi görüşü ile de yetinmemeli, başkalarının fikirlerini almalı ve onlara değer vermelidir.

Ayrıca; bir insanın kendisi hakkında dediklerine bakıp aldanmamalı, yaptıklarına, geride bıraktıklarına eserlerine bakılmalıdır. Bir insanın ne olduğu veya kim olduğunu, onun sözlerinden değil, eserlerinden okumayı öğrenmelidir. İran'da eski bir saray duvarında yazılmış olarak bulunan şu mısra bize diyor ya: **Eserlerimiz bizim ne olduğumuzu gösterir.** Ve ardından gelenlere miras bırakmayı düşünenler için değerli bir eser: **Âyinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz.**

967. *Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzigârın görmüşüz*

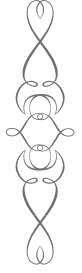
Nâbî

Dünya bahçesinin hem sonbaharını, hem de ilkbaharını görmüşüz; biz sevincin de gamın da zamanını görmüşüz.

Ne dünya hayatının baharı (varlık, ikbal, makam, gençlik vs) seni çok sevindirsin, ne de hazan mevsimi (yokluk, kayıp, yaşlanma vs) seni üzsün. Hele, "varlığım, makamım, kudretim var" diye hiç şımarma, şaşıрма, hatta sevinme. Çünkü bunlar gelip geçicidir. Varlık ve genişliğin de, yokluk ve darlığın da sürekli olduğunu zanneden aldanmıştır. Sen onlardan olma! Bin beyite bedel bir beyit. Bir de ilginç hikâyesi var:

Hikâyesi: Devlet hizmetinde bulunan Nâbî'nin, devlet tarafından kendisine tahsis edilen evi Çorlulu Ali Paşa tarafından yıktırılır. Evinin elinden alınması Nabî'ye ağır gelir ama her büyük insan gibi şair bunu şahsi kin ve düşmanlığa dönüştürmek yerine buradan bir ders çıkarılması hadisesine dönüştürür ve yukarıdaki beyitle başlayan beş beyitlik bir şiir (gazel) yazar. Denir ki, "**keşke Nabî'nin yüz evi olsa, yüzü de elinden alınsaydı da, büyük şairden bize böyle yüz eser kalsaydı.**" Yazıldığından bu yana her okuyanı, özellikle devlet hizmetinde bulunanları etkileyen bu gazel, edebiyatçılarımızı da çok etkilemiştir ki, şairin ölümünden sonra (1712) gazele çok sayıda nazire ve tahmisler yapılmış ve etkileyici olmuştur.

968. *Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma*
Zer-dûz pâlân ursan eşek yine eşektir
Ziya Paşa

Kendisi bozuk olana asalet mi verirmiş üniforma (kılık, kıyafet); altın palan da vursan eşek yine eşektir.

Üniforma dediğin ancak bir örtüdür, kişinin aslını değiştirmez. İnsanın tabiatı bozulmuşsa, ona itibar kazandırmak için kıyafetler, üniforma giydirmek eşeğe altın palan vurmak gibidir ki, hiçbir işe yaramaz.

Kalbi bozuk olana, değer mi kazandırır, mal ile mevki, giyim kuşam. Simli, sırmalı üniformalar da giyse, kötü kişi kendi tabiatı üzere olmaya devam eder. Sen iyilerle anılmak istiyorsan üstüne geçirdiğin kabuğu değil, özünü, kişiliğini geliştirmeye bak. Mevlâna ne diyor:

969. *Nice insanlar gördüm, üzerinde elbisesi yok*
Nice elbiseler gördüm, içinde insan yok

Sadece bu beytin nokta-i nazarından baktığımızda bile; “İçinde insan olmayan elbise olmak” yerine, “Üstünde elbise olmayan insan” olalım daha iyi değil mi, ne dersiniz?

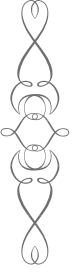
970. *Âdemoğlu her biri yekdiğerinin azâsı*
Çünkü hepsinin birdir cevheri, mayası
Sadi Şirazi

Âdemoğullarının her biri yekdiğerinin azaları olmak üzere aynı cevherden yaratılmışlardır. Yani, aynı cevherden yaratılan Âdemoğullarının her biri (bir nefis olarak var olmaktan başka bir de kendileri için irade buyurulan) âlemin üyeleri veya azaları gibidirler. Bunu böyle kabul etmezlerse hem kendileri eksik veya nâkıs kalır, hem de âlemleri fesat bulur. Beytin aslı Farsçadır.⁵⁶

İrade edilen büyük bünyenin tamamlayıcısı olmaları için insanlar diğer varlıklara göre tamam ve üstün olarak yara-

56 Benî Âdem âzâ-yı yek-diğerend/ Ki der âferîniş zi yek gevherend

tıldığı halde birbirlerine göre eksik ve her biri yekdiğerine muhtaç halde yaratılmışlardır. Bu üyeliğın en güzel örneğı erkek ve dişi olarak yaratılmış olmalarıdır. Üyelik rolünün hayat bulması sadece fiziki olarak değil, asıl insana verilen sevgi, istekler, arzularla temin edilmiştir. Mesela erkek ve kadının ayrı ruh dünyaları, onlara verilen sevgi, şehvet ve bunları tamamlar nitelikteki fiziki yapılarıyla birbirlerini ister ve tamamlar duruma getirilmiş, kendilerine verilen şefkat ve koruma melekesiyle anne çocuğunu, baba bütün ailesini koruma arzusu ile isteklendirilmiştir.

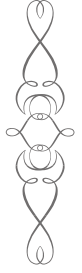
Sadi burada, insanların aynı cevherden yaratıldıklarını ve birbirlerine eşit olduklarını anlatan ayet ve hadislerden beslenen temel İslam görüşlerinden birini dile getirmektedir. Bu görüş, Peygamberimizin Veda Haccı'nda söylediğı: **"Ey insanlar, hepiniz Âdem'in çocuklarısınız; Âdem ise, topraktan-
dır."** hadisi ile dile getirilmiştir. Sadi'nin bu beytine aşağıdaki gibi mânalar yüklemek mümkündür:

İnsan cinsi aynı cevherdendir ve tek amaçla yaratılmıştır. Onun için de insanlık, farklı bireylerden yaratılmış bir tek varlık ve tek vücut gibidir. İnsan neslinin her bireyi o yaratılışın farklı bir üyesidir. Mela Ahmedê Cizîrî buna **"Tek gerçek, tek hüviyetiz, aynı mastardan isimleriz,"** diyor.

Aynı cevherden yaratılan bütün insanlar sonra birbirlerine göre derecelerle farklılaştırılmışlardır. Bu farklılıklarıyla birbirleri için bir vücudun azaları (organları, duyuları) haline getirilen insanlar, hep birlikte bir bütünü oluştururlar ve bir yere kadar birbirlerinden sorumludurlar. Şair bu beytiyle sadece bir tespit yapmaktan öte, nihayette bu karşılıklı sorumluluğı anlatmaya çalışıyor olsa gerek: **Ey insan! Kendine gel ki, kendi başına buyruk değilsin!** Bu yüzden, insanın ufku-
nu daraltarak o bütünü gözden kaybetmemesi gerekir: İnsan haddi aşıp diğeri-
ni farklı veya kendinden aşağı görmemeli, aynı cevherden ve aynı amaçla yaratıldığını unutmamalıdır. Bir Müslüman da, kâfir de, Hristiyan da aynı ana babanın yani Âdem ile Havva'nın çocuklarıdır.

İnsan, mayasındaki öze uygun olarak gerçek kişiliğini bu birliğini idrâk etmekle bulur, insanın yaşantısı da bu birliğe (tevhide) uygun olmalıdır.

İnsanın bir uzvundaki bir sıkıntının diğer uzuvları tarafından aynı şekilde hissedilmesi ve paylaşılması gibi, insanlardan birine gelen bir kederin de diğer insanları rahatsız etmesi gerekir.

İnsanlar eksik yaratılışlarında (erkekle dişi, yaşlı ve genç, topluluklar ve milletler) ve işlerinde (alan-satan, üreten-tüketen) birbirlerine muhtaç kılınmışlardır. Bu eksiklik bir ayettir ve bir hikmetle böyle takdir edilmiştir. İnsan, kendi mayasındaki bu eksikliği görmeli ve ona göre davranmalıdır.

İnsan, mayasındaki birliği her zaman aramıştır. Bunun için de her yerde ve her devirde aileler, topluluklar, milletler, devletler, imparatorluklar ve medeniyetler kurmaktadır. Ne yazık ki bu arayışta, çok zaman birlik amacıyla ve yöntemlerde yanlış yollara sapmakta, zulüm yapmaktadır. Çünkü meşru birlik, ancak yaratıcı için ve O'nun istediği şekilde olan birlik-tir. Bunun dışındaki birleşme ve birlikler bätıldır.

971. *Cehlin ol mertebesi sehl olmaz*
Kisbsiz ta bu kadar cehl olmaz
Lâedri

Cehaletin bu kadarı kolay kazanılmaz; (cehalet kazanayım diye) gayret göstermeden bu kadar cehalet elde edilemez.

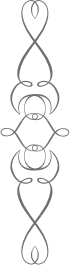
Bu kadar cehalet ancak eğitimle elde edilebilir. Bu beyit eğitim görmüş olup, cehalet gösterenler için söylenir. Beyit, okumışluktan kazandıkları bilgi ve becerilerini cehaletlerine ekleyerek onu güçlendiren, inandırıcı kılanlara iyi bir örnektir.

Bu beyti, "**Tahsil cehaleti alır eşeklik baki kalır,**" beyiti ile birlikte düşünmek okuyana daha geniş bir ufuk açar, böyle insanları anlamakta daha çok yardımcı olur.

972. *Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler*
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler
Hayâlî Bey

Cihanı (yaratıp) süsleyen Allah, (ayetleriyle) cihanın içindedir, O'nu aramayı bilmezler; o balıklar ki, denizdedirler, (ama) denizi bilmezler.

İnsan, Allah'ın mülkü içinde yaşamaktadır ama (çok kimse) o mülkü de, mülkün sahibini de anlayamaz veya bilmek istemez. İnsan dünyada, diğer varlıklar arasından yalnız kendisine bahşedilen özel bir hayat yaşamaktadır ama o dünyayı yeterince merak etmez, hayatı sorgulamaz. Vah o insana ki, bir düzen içinde yaşamaktadır ama düzenden haberi olmaz. Ah, o insan ki, bir nimet denizinde her gün yüzmektedir ama şükretmesini bilmez! Yerinde kullanmasını bilen için ikinci mısra inci-mercan değerinde: **O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler.**

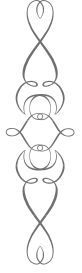
Açıklama: Bazı yerlerde beyitte "O" yerine "Ol"; "içredir" yerine "içredirler" şeklinde yazıldığı görülmektedir. Prof. Dr Cemâl Kurnaz'ın, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili** isimli eserinde bu kelimeler yukarıdaki beyitte yazıldığı gibi yazılmıştır. Ayrıca, Prof. İskender Pala, ikinci mısra da geçen "Ol" zahirinin, şiirin ölçüsünü bozduğu için, "O" olması gerektiğini söyler. Yine, Sayın hocamıza göre, şiirin veznine göre, "içredir" kelimesi doğrudur, yanlış olan, "içredirler"dir. (Bkz. Pala, Dilimize Yerleşen Hatalı Sözler)

973. *Çeşm-i insâf gibi kâmile mîzân olmaz
Kişi noksanını bilmek gibi irfân olmaz
Tâlib*

(Yaratılışa ve olaylara) ölçü ile adaletle bakmaktan daha büyük olgunluk olamaz; kişinin başkasının noksanını görmek yerine, kendi noksanını görmesinden daha ileri biliş, anlayış ve medenileşme olamaz.

Olgunluk veya olgunluğa ölçü arıyorsan "insafla bakmayı" öğren. Her şeye insafla, Allah'ın ölçülerine göre bak, o ölçü ile ölç, biç, tart. "Bilir olma"nın ölçüsü de kendi eksiklerini görebilmendir. Kısacası, olgunluğun ölçüsü insaf, bilmenin ölçüsü kendi noksanını görmektir. Tasavvuftan bir nasihat ama öyle sıradan bir söz değil, altın üzerine nakşedilmiş zümrüt değerinde: **Kişi noksanını bilmek gibi irfân olmaz.** Divan mirası üzerine kitap hazırlamış birine yaptığı işten sadece bu beyit miras olarak kalsa servet olarak yeterdi!

974. Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde
Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz
Nâbî

Talih meyhanesinde çok da gurura kapılma (yaver giden talihine bakıp başın dönmesin); çünkü biz binlerce gurur sarhoşunun içkiden sonraki sersemliğini görmüşüz.

Doç. Dr. Ali Fuat Bilkan beyitle ilgili şunları söylemektedir:

"Şair, gurura kapılanların tavırlarını, bir sarhoşun haline benzetmektedir. İçkinin etkisi geçtikten sonra sarhoşun asıl kimliğine dönmesi gibi, gurur sarhoşu da [kendisine gurur, kibir veya sarhoşluk veren sebep ortadan kalkınca] kendine dönecektir." (Bkz: Bilkan; Nâbî Hayatı ve Eserleri, 106.)

975. Dermiş hakîm bilmediğim nesne kalmadı
Dünyâyı bildi kendini bîcâre bilmedi
Rûhi-i Bağdâdî

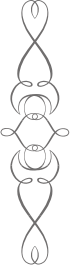
Her ilmi öğrenmiş, bilmediği şey kalmamış (güya ama bütün ilimlerin en önemlisi olan) kendini bilmeyi akıl edememiş zavallı!

İnsandan beklenen, kim ve ne olursa olsun, neyi bilirse bilsin, önce ve her halükârda kendini bilmesidir. Çünkü insandan beklenen insan nesli için hayırlı olmasıdır, bu da ancak kişinin kendini ve kendisi üzerinden âdemoğlunu tanıması ve sevmesi ile mümkündür. Kendini bilmeyen ve tanımayan insanı da bilemez ve tanıyamaz. Buradan çok zaman, insanlığa rahmet gözü ile bakma değil, kin, nefret, kibir ve iğrenme doğar. Bağdatlı Rûhî'nin ünlü beyiti olur da ondan bir inci tanesi elde edilmez mi: **Dünyâyı bildi kendini (bîcâre) bilmedi.**

976. Ders-i aşkın müşkilin Yahyâ nice haleylesin
Söyleyenler kendini bilmez bilenler söylemez
Şeyhülislam Yahya

Yahya, aşk üstüne ders vermenin zorluğunu (kime nasıl anlatsın), nasıl halletsin ki; (bu konuda) söz söyleyenler kendini bilmezler, bilenler de söylemez (konuşmazlar).

Bilmeyen ne de kolay söyler sözünü değil mi? Ama bilen için konuşmak ne de zor bir iştir! Hele "bilmezler" arasında kalmışsa, vay o bileninin haline!

Ne çok şey bilir, bilmeyen! Öyle ki, onun için "bilmek" veya "bilmemek" diye bir şey yoktur! Kişinin bilincinde, "bilen ile bilmeyen" ayrımı yerleşmemişse öğrenmek gibi bir derdi de olmaz. Hâlbuki kimine göre, "Bütün mesele, bilmek veya bilmemektir!" Bu beyite birkaç anlam yüklenebilir:

— Bir şeyi bilenler her yerde, öyle çabuk konuşmaz, konuştuklarında da sözlerini ölçü ile söylerler. Her yerde, kolayca konuşup, söz söyleyenler de çok zaman söyledikleri şeyin manasından haberdar değildirler. Onun için de sözü kolayca harcarlar. Çünkü onu kazanmak için bir emek harcamamışlardır.

— Bilen insan, her bildiğini her yerde, her durumda söylememeli, ancak kendini bilmeyenler, her bildiklerini söylerler.

— Konuşanları veya konuşulanları dinleyenler, görünüşe, konuşanlara aldanmamalı, her konuşanı biliyor zannetmemelidir. "Konuşanı dinliyorum" diye, susanı ihmal etmemeli, onun, susmakla ne anlatmak istediğini anlamaya çalışmalıdır. Ünlü Şeyhülislamın beytinin ikinci mısraı, küçük bir değişiklik, niteliği yüksek bir özdeyiş olarak bilinmektedir: **Bilenler söylemez, söyleyenler kendini bilmez.**

977. *Eğer maksûd eserse mısra-ı berceste kâfîdir*

Aceb hayretteyim ben sedd-i İskender husûsunda

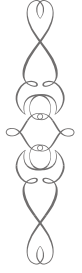
Koca Râgıp Paşa

Maksat eser ise güzel bir mısra yeterlidir; (gerçek böyleyken) İskender Seddi gibi uzun uzadıya manzumeler yazılmasına hayret ediyorum.

Maksat şiir yazmak veya şiirle bir şey anlatmaksa, bir berceste (güzel bir beyit) veya birkaç söz yeterlidir. Buna rağmen insanların uzun uzadıya eserler yazmasını, konuşmalar yapmasını anlayamam.

Açıklama: Şair bu beyit ile aynı zamanda, Ahmedi'nin "İskendernâme" adlı mesnevisine de atıfta bulunuyor.

978. *En ummadığın keşfeder esrâr-ı derûnun*
Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın
Ziya Paşa

Sen herkesi, hiçbir şeyi göremez ve gördüğünü anlamaktan aciz sanma; hiç beklemediğin kimseler bile keşfedebilir eşyanın (eşyanın, olayların) derin anlamını.

Bizler bir şey ve olay hakkındaki düşüncelerimizi söylerken, çoğunlukla, konuştuğumuz kişinin de konu hakkında bir görüşünün ve fikrinin olabileceğini hesaba katmayız. Bunu hesaba katsak bile, konuştuğumuz kişinin konuyu ne kadar bildiğini ve bilgisinin ne seviyede olduğunu merak etmeden konuşuruz. Konuşmanın hayırlısı, muhatabımızın bilgi seviyesinin bizden yüksek veya onun bizden daha çok bildiğini anlamamız durumunda susmamız ve sözü ona bırakmamızdır.

Bu beyitteki ikinci mısra, halka arasında **“Sen kendini âkil, herkesi anlamaz mı sanırsın”** şeklinde de söylenmektedir.

979. *Fuzûlî âlem-i kayd içresin dem urma aşkından*
Kemâl-i cehl ile da'vâ-yı irfân eylemek olmaz
Fuzûlî

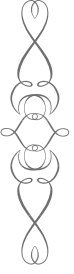
Ey Fuzûlî, bağılıklar âleminde kalmışsın, aşkından söz etme hiç; bu derece cehaletle irfan sahibiyim diye iddiada bulunulmaz.

980. *Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi*
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
Muhibbî

Halk arasında devletten daha önemli bir varlık yoktur; (ancak), hiçbir devlet sağlıkla alınan bir nefes kadar kıymetli değildir, onun yerini tutamaz.

İnsanlar, en büyük saadetin devletin üst makamlarında oturmak olduğunu zannederler, ama yanılırlar. Saadetin büyüğü bir nefeslik bile olsa da sağlıkla yaşamaktır

Cihan padişahının dediğini yabana atma, makam-mevki elde edeceğim diye güzel hayatını heba etme, hatta bunları elde edeceğim diye sağlığından hiç olma! Ne var ki, sağlıklı olmakla yetinme, orda durma. “Sağlıklıyım” diye kendini avutma. Sıhhatle yaşamak kadar, sağlıklı bir ömrü nasıl geçirdiğin de önemlidir. Sağlıklı bir ömür bir insana bahşedilmiş en büyük sermayedir, o sermayeyi nasıl kullandığın, nerede harcadığın önemlidir. İnsan vardır, damlayı deniz yapar, bir çekirdek alır, meyve bahçesi yapar. İnsan vardır, deniz verirsin kurutur, bağ alır, geride dağ bırakır.

*981. Hakir olduysa millet şanına noksan gelir sanma
Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr ü kıymetten
Namık Kemal*

Nasıl ki, yere düşmüş olmakla mücevher değerinden, kıymetinden bir şey kaybetmez; (aynı şekilde, herhangi bir sebeple) küçük düştüyse millet, şanından bir şey eksilir sanma.

*982. Harabâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Safâsını nakleder rindân, zâhid sıkletin söyler
Koca Râgıp Paşa*

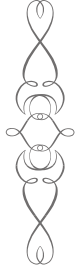
Meyhaneyi görenlerin her biri bir tarafını anlatır; kalender sefasını över, sofı cefasından bahseder.

Meyhaneyi görenlerin gözleriyle gördükleri aynı şeydir ama gönül gözü ile gördükleri farklı şeylerdir. Zevk peşinde koşanlar orada safa görür, ahireti düşünenler ise meyhanede bulunmanın insana yüklediği gûnahtan gelen ağırlığı düşünür.

Herkes baktığı şeyin bir tarafını görür ve gördüğünü anlatır. İki kişi aynı şeyi görmüş olsalar da, gördükleri şeyin görünüşü aynı olsa bile, ona bakanlar farklı şeyler görebilirler.

(Yukarıdaki beyitle ilgili ayrıca bakınız: Bu bölümde: Kadd-i yâre kimisi ar'ar dedi kimi elif)

983. *Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen*
Merdüm-î dîde-i ekvân olan âdemsin sen
Şeyh Galib

Kendine (dikkatle ve) hoşça bak, âlemin özüsün sen; bütün yaratılmışların gözbebeği olan insansın sen.

Şeyh Galib, "bütün varlıkların özü" olarak alır insanı ve bütün yaratılmışlar arasında ona müstesna bir yer ayırır. Tıpkı insanın yaratıcısının ona ayırdığı yer gibi. Büyük şair, daha sonra insanı göklere çıkarır ve orada, gökler âlemi sakinlerinin, meleklerin âdeme (insana) olan secdesini anlatır.

İnsanı bütün varlıklar arasından seçerek yücelten ve müstesna bir yere koyan büyük şair; bunu yaparken insana mitolojik saçmalıklar yakıştırmaz, şirk gömlekleri giydirmez, onu gururla, kibirle kirletmez... İnsan için yazılmış şiirler, yapılmış resimler ve heykellerle kıyaslayalım: İnsanın böylesine temiz bir şekilde yüceltildiği, insan elinden çıkmış kaç eser vardır?

Ayet: "Andolsun, biz Âdemoğlunu yücelttik; onları karada ve denizde taşıdık, temiz, güzel şeylerden rızıklandırdık ve yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." (İsra Suresi: 70)

Ayrıca diyor, Şeyh Galib:

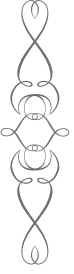
984. *Secde-fermâ-yi melek zât-ı mükerrermsin sen*
Bildiğin gibi değil cümleden akvamsın sen

Meleklerin secde etmeleri emredilen kadri yüceltilmiş insansın sen; bildiğin gibi değil, her varlıktan daha yüceltilmiş, daha ilerisin sen.

Yukarıdaki beyitlerle insanı kendini idrak etmeye davet eden Terci-i Bent'te Şeyh Galib, daha sonra insanı şu beyitle ikaz edecektir:

985. *Hayftır şâh iken âlemde gedâ olmayasın*
Keder-âlûde-i ümmid u recâ olmayasın

Yazıktır; âlemin pâdişahıyken orada yoksul duruma düş-
meyesin, sonra da pişman olup hayaller peşinde koşarak ha-
yatını geçirmeyesin.

986. İç bâde güzel sev var ise akl u şu'ûrun
Dünyâ var imiş yâ ki yoğ olmuş ne umûrun
Ziya Paşa

Aklın ve şuurun varsa içki iç, güzel sev; dünya varmış, yok-
muş umurunda olmasın!

Bu dünya hayatına öylesine kaptır ki kendini, içki içip sar-
hoş olmak ve kadın peşinde koşmaktan başka bir işle uğraş-
ma! Dünya hayatının bir sorumluluğu olduğunu ve sana veril-
miş olan bu hayatın bir gün sona ererek hesabını vereceğini
aklına bile getirme! Ziya Paşa bu beyitle aylaklığı, gününü gün
etmeyi, nefesine düşkünlüğü hicvetmektedir.

987. İdrâk-i me'âlî bu küçük akla gerekmez
Zîrâ bu terâzi o kadar sıkleti çekmez
Ziya Paşa

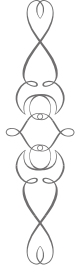
Küçük akıl sahipleri için mânânın idrak edilmesi şart de-
ğildir; zira (onların) akıl terazileri, mânadan kaynaklanan
ağırlığı çekemez.

Küçük akıl sahipleri için mânânın idrak edilmesi şart de-
ğildir, onlara bir şeyin lafzı veya şekli yeter. Zira mânânın
aranması bir ağırlık yüklenme işidir ki, onların akıl terazileri
de bu kadar ağırlığı çekemez. Yrd. Doç. Dr. Gıyasettin Aytaş,
beyiti şöyle açıklıyor:

"Bu küçük akla, sınırlı ve kısa insan aklına hayat, kader
mutluluk gibi fikirleri kavramak, anlamak gerekmez. Çünkü
bu küçük terazi o kadar büyük şeyi tartamaz." (Bakınız: AY-
TAŞ; Yeni Türk Edebiyatına Giriş)

Küçük akıl sahipleri büyük ve yüce fikirleri idrak edemez-
ler; o fikirler zihinlerine yüklense bile, taşıyamazlar. Onun
için herkesin, her şeyi anlaması ve ona göre davranması bek-
lenmemeli, kişi buna zorlanmamalıdır. Bütün söylediklerimiz
tamam ama lafa dalıp beytin içindeki cevher mi cevher, güzel-

ler güzeli bir tabiri kaçırmayalım: **İdrâk-ı meâl**. Yaratılışın, eşyanın, insan fiillerinin, olayların içindeki manayı aramak, idrâk etmek. İnsanın içinden, **“Bu tabiri bilmek insana ilim olarak yeterdir”** demek geliyor!

988. *İlim ilim ilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Bu nice okumaktır
Yûnus Emre*

İlim, ilmek ilmek (kilim dokur gibi) öğrenilir; ilim'(den gaye de kişinin) kendini bilmesidir. (Senin ilmin var ama) kendini bilmiyorsan, bu nasıl okumaktır!

Çok zaman, çok şey yaparız ama ne usûlden haberimiz vardır, ne de yaptığımız işin gayesinden. Yol üzerinde karşımıza çıkabilecek yakın ve küçük hedeflere yönelir, uzak olan büyük hedefleri (amaçları, gayeleri) unuturuz. Yunus Emre burada, öğrenmenin (ilmin) usulünden ve gayesinden, amacımızın ne olması gerektiğinden haber vermektedir.

Açıklama: "İlmektir," sözcüğü bazı kaynaklarda "bilmektir" şeklinde geçmektedir. Prof. İskender Pala, kıt'anın ilk dizisinin, " İlim ilim bilmektir" yerine, "İlim ilim ilmektir" olması gerektiğini söyler ve bunu şöyle açıklar:

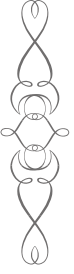
"Çünkü ilim, 'ilim ilim ilinerek, yani iğneyle kuyu kazar gibi' elde edilir. Hem zaten Yunus gibi bir şair 'bilmektir' kelimesini her iki dizinin sonunda acemice tekrarlayarak şiirini neden kafiye den yoksun bıraksın ki!?" (Bkz: Pala, Dilimize Yerleşen Hatalı Sözler)

989. *İrüşür menzil-i maksûduna âheste giden
Tîz-reftar olanın pâyine dâmen dolaşır
Edirneli Hâtemî*

Aheste giden hedefine varır; acele edenin ayağına eteği dolaşır.

Yani; usûlunca hareket edenler gitmek istedikleri yere kolaylıkla varırlar; işlerinde lüzumsuz yere acele edenler ise

çok defa engellerle karşılaşır, etekleri ayaklarına dolaşır, hedeflerine varamazlar.

İşlerini, az da olsa devamlı ve düzenli yapan, ayağını sağlam basarak ilerleyen hedefine ulaşır. Acele ile iş yapanların ayakları bir yerlere takılır, tökezler, düşer. Çünkü acele etmek, yaratılış kanunlarına, eşyanın tabiatına aykırıdır. Acele eden eşyayı ve oluşu anlayamaz, olaylara nüfuz edemez, müdâhil de olamaz, oluşun dışında kalır.

Hâtemî'nin beyiti aşağıdaki hadîsin açıklaması gibidir:

"Orta yolu tutunuz. Amellerinizi mükemmelleştirmeye ve Allah'a yakın olmaya gayret ediniz. Sabahleyin, öğle ile akşam arası çalışınız. Bir parça da geceden faydalanınız. Aman acelesiz ve telâssız gidin, orta yolu tutun ki varacağınız hedefe ulaşabilesiniz." (Hadis-i Şerif)

990. Kabiliyet bî tecelli şâmil-i eşya değil
Her asâ ejdernüma, her el yed-i beyza değil
Diyaribekirli Sait Paşa

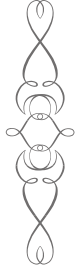
Bir nesnede, (eşyada, işte) tecelli etmeden kabiliyet var sayılmaz; her âsâ ejder yakalayamaz, her el ile de keramet gösterilemez.

Şu veya bu işi "yapmaya kabiliyetim vardır, yaparım" demekle iş bitmez; elin var, asan var diye, her iyi şeyi yapabilir, her kötülüğü def edebilir sayılmazsın. "Yaparım" diyorsan, yapacak ve göreceksin.

yed-i beyza: Mecaz yoluyla keramet ve harikulade hal-ler hakkında kullanılır. Beyaz el demek olan bu tâbir, Musa Aleyhisselâmın mucizelerinden kinayedir. Hazret-i Musa sağ elini koltuğunun altına veya cebine sokup çıkardıkça lekesiz ve bembeyaz bir halde parlıyordu. Yed-i Beyza tabiri buradan doğmuştur.

991. Kadd-i dildarı kimi ar'ar okur kimi elif
Cümlesin maksûdu bir amma rivâyet muhtelif
Muhibbî

Sevgilinin boyunu kimisi serviye benzetir, kimi elife; hepsinin maksadı birdir ama söylentiler çeşitli.

Kanuni'nin bu beyti halk arasında aşağıdaki gibi de söylenmektedir:

*Kadd-i yâre kimisi ar'ar dedi kimi elif
Cümlelerin maksûdu bir amma rivâyet muhtelif*

Maksat sevgilinin boyunun güzelliğini anlatmaktı ama bunu farklı şekilde anlattılar. Amaçları, hedefleri aynıydı ama oraya varmak için farklı yollardan gittiler.

Özde aynı şeyi kasteden insanlar, sözde onu farklı şekilde dile getirebilirler. Aynı şeyi amaç edinen insanlar, onu farklı şekilde veya farklı yollardan gerçekleştirmek isteyebilirler. Bu, düşünce ve davranış zenginliği getirir. Düşüncede fakirleşme bazen amaçtaki tekliği (birliği), yöntemde de teklik olması gerektiğini zannettirebilir. Bu görüş başlangıçta bir rahatlık getirirse de, sonunda insan düşüncesinde bir kısırlaşmaya yol açabilir. Düşünce ve onunla birlikte insan verimsizleşir, hatta kısırlaşabilir.

(Ayrıca bakınız: Bu bölümde: Harabatı görenler her biri bir hâletin söyler)

*992. Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşuna yârân saf saf
Bâkî*

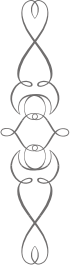
Ey Bâkî, dostların ancak musallâ taşında anlayıp değerini; karşında (tabutunun önünde) saf saf el bağlasınlar.

Kısaca; “Ey Bâkî, dostların senin değerini ancak musallâ taşında anlayabilecekler,” demek.

Beyitle, dostlarının kadir-kıymet bilmemesine serzenişte bulunana Bâkî, kendisinin değerinin ancak öldükten sonra anlaşılacağını söylüyor. Özdeyiş haline gelen bu beyit, değerli insanların kıymetinin öldükten sonra değil, ölmeden önce de bilinmesinin gerektiğini anlatmak için söylenir.

Açıklama: Bu beyit, Bâkî'nin nâşî musalla taşına konulduğunda, cenaze namazını kıldıran Şeyhülislam Sun'ullah

Efendi tarafından okunmuştur. (Bkz. Külekçi; Divan Edebiyatından Seçmeler, s. 142- Pala; Bâkî, s. 47).

993. *Kâh çıkarım gökyüzüne, seyrederim âlemi*
Kâh inirim yeryüzüne, seyreder âlem beni Nesimi
Seyyid Nesîmî

Bazen, dünyadan elimi eteğimi çeker, dünya keşmekeşinin dışına çekilerek oradan olup bitenleri seyreder, ibret alırım; bazen de, o leş kavgasına ben de girer, alçalırım, bu kere de âlem beni seyredip ibret alır.

Hani “yalan dünyanın elinde oyuncak oldum” derler ya, öyle bir durum. İnsanın büyüğü de çocuk misali. Bazen iki günlük dünya nimeti için kendini küçük düşüren birine bakar, güleriz. Bazen de bütün bildiklerimizi unutup olmadık bir kavganın içinde buluveririz kendimizi... Fehm u idrak nasip et Ya Rahmân!

994. *Kendisi muhtâc-ı himmet bir dede*
Nerde kaldı gayriye himmet ede
Lâedri

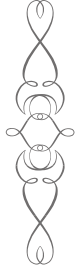
Kendisi himmete (yardıma, elinden tutulmaya) muhtaç, aciz birinin başkasına himmet etmesini (başkalarına yardımcı olmasını) beklemek boşunadır.

Tasavvufta bu söz; dervişliğiyle muhtaç duruma düşmüş, bir bakıma dervişliği ayağa düşürmüş, başkalarına faydası veya söyleyecek sözü olmayan, hatta başkalarından geçinen dervişler için söylenirdi.

995. *Marifet iltifata tâbîdir*
Müşterisiz metâ zâyîdir
Muallim Nâcî

Marifet (arayıp bulmak, üretmek, kabiliyetli, yetenekli olduğunu) göstermek övülmeye, ödüllendirilmeye, takdir edilmeye bağlıdır; (diğer taraftan, kabiliyetini gereksiz yere harcayarak) ihtiyaç olmayan mal veya hizmet üretmek de boşunadır.

Her iş, özellikle bir kariyer ve kabiliyet gerektiren işler takdir edilmeyi, ödüllendirilmeyi gerektirir. Güzel şeylerin değeri bilinmezse onu yapanların şevki kırılır, o işleri yapamazlar, toplum da o hizmetler ve eserlerden mahrum kalır.

İnsanların üretmesi, eser vermesi toplumdaki ödül-ceza kültürü ile yakından ilgilidir. Eserlerin takdir görmediği, hat-ta ceza gördüğü toplumlarda, kabiliyeti olanların eser verme-leri beklenemez. Bu bakımdan böyle toplumlar keşif, buluş, yenilik, patent bakımından diğerlerine göre çok daha geride-
dirlir.

İnsanların beğenisini kazanmayan ve alıcısı olmayan bir meta (mal, fikir ve sanat eseri) üretmek de boşunadır. Mual-lim Nâcî, o engin zekâsı ve güzel Türkçesi ile belki kendi za-manında henüz bilinmeyen bir iktisat kuralını ortaya koymuş burada. Şair, bu Beytinde hem üretene, hem de ürünün alıcı-sına/müşterisine tavsiyede bulunuyor:

Alıcıya, kabiliyet sahibinin ve onun ürettiğinin değerini bilmeyi tavsiye ederken; kabiliyet sahibine de kabiliyetini boş yere harcamamasını, ancak alıcısı olan mal, hizmet, sa-nat eseri vs. üretmesini tavsiye etmektedir. Beytin ilk mısrai pozitif değer yüklü çok güzel bir özdeyiştir: **Marifet iltifata tâbîdir.**

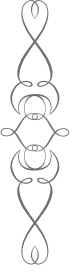
996. *Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var*
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var
Fuzûlî

Bende Mecnûn'dan daha çok aşık olma yeteneği var; ger-çek aşık benim, Mecnun'un yalnızca adı çıkmış.

997. *Mıyanı güftügûda bedmeniş iham eder kubhun*
Şecaat arzederken merd-i kıpti sirkatin söyler
Koca Râgıp Paşa

Tabiatı kötü olan; söz, lakırdı arasında kişiliğini açığa vu-rur; (işte bu şekilde) Kıpti genci de kahramanlığından bahse-derken, hırsızlığını anlatır.

İnsanlar, yaptıkları kötü şeyleri ve korkaklıklarını değil, iyilik ve kahramanlıklarını anlatırlar. Bu şekilde yapıcı taraflarını anlatmış olurlar. Onların yıkıcı tarafları, yaptıklarını anlatırken sözlerinin arasında gizlidir. Hüner sahibi olan bunları görür ve diğerlerinden ayırt eder. Beytin ikinci mısraı özdeyiş olarak yaygındır: **Şecaat arzederken merd-i kıpti sirkatin söyler.**

*998. Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdir
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir
Ziya Paşa*

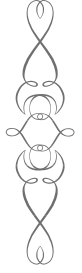
(Kötü bir iş yapana nasihat edilmeli), nasihatle yola gelmeyi uyarmalı, (dinlemiyorsa) azarlamalı; ondan da anlamayana yaptırım uygulanmalıdır.

Bu beyiti bireyler arasında, sözden anlamayan bir insanın bir diğeri tarafından cezalandırılması olarak anlamak gerekir. Bizce buradaki "kötekleme" kelimesini sıradan mânasından öte geniş olarak anlamak gerekir: Kötülüğün önlenmesi için alınması gerekli tedbirler, yapılan kötülüğün cezasız kalmaması ile hak ve adaletin yerine gelmesi için gereken yaptırımlar bunlar arasındadır. Toplumsal, kültürel düzenleme ve yaptırımlara, yasal düzenleme ve cezalandırmalara, hatta devletler arası ilişkilere Paşa'nın beytinin ışığında bakmak gerekir.

Ziya Paşa, bu beyitle kötülüğün önlenmesi ve iyiliğin yayılması (Emri bi'l-mâruf ve'n-nehy-i ani'l-münker) için çalışılması ve bunun belli bir sıra içinde yapılmasını tavsiye etmektedir.

"İyiliği yayma, kötülüğü men etme" kuralı sağlıklı bir toplum olmanın işaretlerindendir. Osmanlı'nın kuruluşunda Sadeddin Konevi ve Hacı Bektaş Veli ile birlikte üç büyük fikir babaları arasında yer alan Ahi Evran Hazretleri Devlet-i Âli'nin temeline bu ulvî ahlakın, bu faziletin harcını da koymuşlardır. İyiliği yaymayan ve kötülüğü önlemeyen toplumlar geri kalır veya felakete uğrarlar.

Bir toplumun musibetle karşılaşmasında, toplum içindeki iyilerin de kötülerle birlikte zarar görmeleri, İslam büyükleri tarafından, iyilerin "emr-i bil-ma'ruf ve nehy an-il-münker" ile ilgili kusurlarının sonucu olarak görülmüştür. Allah'tan korkan herkesin, kötülüğü önleme ve iyiliği yaymakta üstüne düşeni bilmesi ve yerine getirmesi gerekir.

İyiliği yaymak ve kötülüğü kaldırmakla meşgul olmayan insanlar sonunda, iyilikle savaşmaya ve kötülüğü yaymaya başlarlar. Çünkü eşyanın tabiatı ve yaratılış boşluk kaldırmaz, atalet kabul etmez. İnsan iyi veya kötü mutlaka bir şeye hizmet eder.

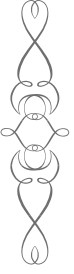
***"Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem olsun, ya marufu emreder ve münkerden nehyedersiniz veya Allah katından umumi bir belanın gelmesi yakındır."* (Hadis-i Şerif)**

999. Onlar ki verir lâf ile dünyâya nizâmât
Bin türlü teseyyüb bulunur hânelerinde
Ziya Paşa

Laf ile dünyaya düzen vermeye kalkan o kimseler (yok mu); (hallerine yakından bir bakın), bin türlü tembellik, kayıtsızlık ve ihmalkârlık vardır hayatlarında.

Yani, öyle kimseler vardır ki, kendi hayatlarında düzen-siz, üşengeç ve duyarsızdırlar ama başkalarına ve kendileri dışındaki dünyaya laf ile düzen vermekten de geri kalmazlar. Kendi hallerine bakmadan başkalarına akıl verir, laf sermayesi ile alır, satar ve yıkıp yaparlar. Ziya Paşa'nın burada "söz" veya "kelâm" kavramını değil, "laf" kelimesini kullanmasına dikkat edelim. Paşa, böyle insanların söylediklerini "laf" ile isimlendirerek böylelerinin söylediklerine bir değer vermediğini gösteriyor. Öyle ki, onların söylediklerini anlatmak için konuşmanın en ucuz ve değersiz yapı taşı olan "laf" kelimesini kullanıyor. Öyle ya, bir aymaza, elbise diksini diye ipekten kumaş verecek değil ya! Ziya Paşa'nın bu beyitle dilimize kazandırdığı özdeyişi de unutmayalım: **Lâf ile dünyâya nizâmât (nizâm) vermek.**

1000. *Şeb-i yeldâ'yı müneccimle muvakit ne bilir*
Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç sâat
Sâbit

En uzun geceyi müneccimle zamandan anlayan kişiye sor-
ma, onlar bilmez; gecelerin kaç saat olduğunu aşka düşmüş
(yahut hastalığa tutulmuş) olana sor, onlar söylesin sana.

Gam ve sıkıntının, beklemenin ne demek olduğunu, bun-
lar üstüne ahkâm kesenlere değil, bunlarla yaşayanlara so-
run, onlar daha iyi bilirler. Bu beytin ilk mısraı özdeyiş olarak
edebiyatımızda yerini almıştır: **Müneccimle muvakit ne bi-
lir Şeb-i yeldâ'yı.**

Şeb-i yeldâ: Koyu karanlık gece. Yılın en uzun gecesi. Ara-
lık ayının yirmüikinci gecesi buna denk gelmektedir. Tasav-
vufta manevi fakirlik, salikin fenaya ermesi, asli yokluğa dö-
nüş. Günümüzde aynı zamanda, bir sıkıntı yüzünden geçmek
bilmeyen ve mahiyetinin bilinmesi, anlaşılması tecrübeye
bağlı olan zaman anlamındada kullanılmaktadır. Divan edebi-
yatında âşıkların ıstırabını ve sevgilinin saçını dile getirmek
için geçer.

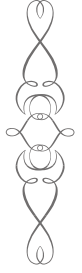
1001. *Şeyh uçmazsa kerametle eğer*
Mu'tekitler uçurur tâ bekamer
Yenişehirli Avni

Şeyh keramet gösterip uçmazsa (bile), müridleri onu ta
ay'a kadar uçururlar.

Bir kişiyi rehber (mürşid) edinenler, onu gözlerinde büyü-
tür, yaptıklarını abartırlar. Öyle ki rehber bilinen kişi, küçük
bir yenilik yapsa bile, taraftar onu keramet göstermiş gibi an-
lar ve anlatır.

Diğer taraftan, övülmek, büyütülmek nefse hoş gelen şey-
lerdendir ve övülen için bir o kadar da tehlikelidir. Çünkü
taraftarları tarafından yüceltilen kişi, bir süre sonra, kendisi
hakkında söylenen şeylerin kendisinde var olduğunu veh-
metmeye (zannetmeye) başlayabilir. Bu bir aldanmadır ve

önce önde gideni, sonra da onun ardından gidenleri yoldan çıkarabilir.

O şeyhtir ya ve müritleri de onun arkasından gitmektedirler ya; bu yüzden onun uçması gerekir, yoksa onun ardından gitmelerinin bir mânası kalmaz. Yani, bir bakıma, şeyhin uçmaya ihtiyacının olmasından çok, onun ardından gidenlerin şeyhin uçmasına ihtiyaçları vardır. Körlüğe dönüşen bu bağlılık her alanda, yaygın olarak siyasi ve dini alanlarda da sık görülür. Bir liderin arkasından gidenler, onun mucizeler, kerametler göstermesini ister, beklerler. Lider de giderek bu bağlılığın sihrine kapılır, kendisini öyle görmeye başlar, aynı körlük ona da bulaşır. Yenişehirli'nin bu beyti bir özdeyiş olarak kullanılmaktadır: **Şeyh uçmaz, müridleri uçurur.**

1002. *Tahsil cehaleti alır
Eşekliği bâki kalır
Lâedri*

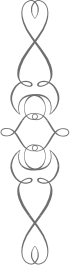
Eğitim, öğretim insana bilgi kazandırır ama kabalık ve anlayışsızlığı gidermez.

Ama insana lazım olan da, her şeyden önce bu vasıflardır. İnsan "ben şu okulda okudum, filân üniversiteyi bitirdim" dememeli, bilgi kazanma ile birlikte insani vasıflar kazanmayı da öğrenmelidir. Esasında beyitle işaret edilen şey, geniş anlamıyla insan için ahlak, nezaket ve merhametin gerekliliği-dir. Konuyu biraz daha açalım. Şair şunu mu demek ister:

İnsan, insan da olsa yapısında "cehalet" ve "hayvani" haller vardır. Bunların silinip, insanın insani vasıflarının gelişmesi, bu hallerin her biri için ayrı eğitim gerekir. Değilse, bir tek okuma-yazma, bilgi elde etme eğitimi ile insanda bütün kötü haller silinerek, onların yerine iyi ve güzel haller gelişmez. Bunu dikkate almadan, eğitim görmekle belki "eşyanın bilgisine" sahip olunur ama "insan olma hikmeti"ne vâkıf olunamaz.

Açıklama: İkinci mısradaki "eşekliği" kelimesi, bazı kaynaklarda "eşeklik" olarak geçmektedir. Prof. İskender Pala,

"Hece değeri yönünden buradaki kelimenin, 'eşeklik' değil, '**eşekliği**' olması" gerektiğini söyler. (Bkz: Pala, Dilimize Yerleşen Hatalı Sözcükler). Ayrıca; "eşekliği" kelimesi, belki kelimenin kabalığı ve bu kabalığı inceltme ihtiyacından olsa gerek "hamâkat" olarak da söylenebilmektedir:

Tahsil cehaleti alır, hamâkat bâki kalır. Yani; eğitim insandan cehaleti alır ama ahmaklık, budalalık yerinde kalır.

*1003. Teblerze-zâd gevher-i galtân-ı gurbetim
Mîhr-i sadef sabâh-ı nişabur'dur bana
Şeyh Galib*

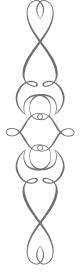
Ateşli titremelerle doğup gurbete yuvarlanmış bir inci tanesiyim; sadefin aydınlığı (veya sevgi ve şefkati), benim için sanki Nişabur sabahı gibidir.

Prof. Dr. Muhammet Nur Doğan, bu beyit için "Şeyh Galib'in sanat anlayışını belki de en iyi anlatan beyit" ifadesini kullanır. (Bkz: Doğan, Prof. Dr. Muhammet Nur; Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk, s. 15)

Ayrıca Beytin, "adeta sayısız düzlemde oluşmuş elmas kristallerinin ışığı rengârenk yansıması gibi, tam altı açıdan anlaşılabilir şekilde nazmedildiğini" söyleyen Prof. Doğan aşağıdaki sıralamayı yapar:

1. İnsanın vahdet âleminden kopup, kesret âlemine yuvarlanışını anlatan vahdet-i vücud düşüncesi,
2. İstiridyenin içindeki incinin, denizin dalgalanması sonucunda sulara karışması ve sahile vuruşu,
3. Meninin ritmik hareketle çıkıp ana rahmine dökülüşü,
4. Çocuğun, annenin karnından bin bir sancı ile doğup dünyaya gelişi,
5. İran'ın Nişabur şehrinin tarihte meşhur zelzeleleri,
6. Nişabur'un, güneşin doğduğu esnada dünyanın en aydınlık ve en parlak şehirlerinden biri olduğu bilgi ve kanaati.

1004. *Yarın Hakk'ın huzuruna varınca
Süleyman'dan hakkın alır karınca
Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi*

(Bu gün Sultan Süleyman tarafından) hakkı yenecek olan karınca, kıyamet günü, Allah'ın huzuruna varıldığında Süleyman'dan hakkını geri alır.

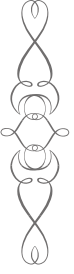
Hikâyesi: Kanuni Sultan Süleyman, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'den, manzum bir dille, Topkapı Sarayının bahçesindeki meyve ağaçlarına zarar veren karıncaların yok edilmesinin din hükümlerine göre caiz olup olmadığını sorar. Kanuni'nin beyiti şöyle:

1005. *Dırahta ger ziyan etse karınca
Günâh var mıdır âni kırınca?*

Şairliği de olan Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi, manzum soruya manzum şekilde, yukarıdaki beyitle cevap verir.

Muhteşem Süleyman'ın, muhteşem Şeyhülislamı verdiği cevapta, idrakin bütün kapılarını açıyor, yeryüzünde "en küçük" olanla "en büyüğü" kıyaslayarak adaletin tanımını yapıyor: Küçüklüğün, zayıflığın, acizliğin sembolü olan karınca ile büyüklüğün, azametin, gücün, kudretin temsilcisi olan Cihan İmparatorluğunun başındaki insan. İnsan tarafından yapılabilecek bütün adalet tanımlarını aşacak, bütün marjinaleri bozacak, çerçeveleri kırarak genişlikte bir adalet alanı! Karınca ile Cihan İmparatorunu aynı mahkemede yargılayan bir adalet anlayışı ile karıncanın hakkını tartabilen bir terazi! Yaratılışları ve sorumlulukları şüpheye yer bırakmayacak kesinlikte ayrılmış insan ve hayvanın, birbirinin içine geçmiş hak dünyaları. Demek ki, "Kanuni", sadece bir padişahın adı, sanı değil, belki bir devrin ve bir dünya görüşünün adı! Adalet, kanunilik, hukukun üstünlüğü Cihan hükümdarının bile karıncaya hesap verdiği düzendir! Hukukun üstünlüğüne bu şekilde kaç misal bulabiliriz? Sözünü ettiğimiz bir beyit ve yazanı bir şair de olsa bir hayalperest, bir ütopyacı değil, fetva makamında oturan bir zat: Şeyhülislam! Hayal ürünü birşeyden bahsetmiyoruz yani. Şeyhülislam fetva veriyor!

1006. *Yıldız arayup gökde nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu reh-güzerinde
Ziya Paşa*

Ziya Paşa'nın bu muhteşem beytine çeşitli mânalar yüklemek mümkün:

— Bugün yeryüzünde, önlerinde olanı görmekten aciz olanlar; göklerden geleceği okuduklarını zannederek yanılırlar.

— Uzaklardan haber vermeye kalkan gafillerin, her nedense, yakınlarından (biraz sonra düşecekleri kuyulardan bile) haberleri yoktur.

— Kendi ellerindeki kısacık hayatlarını bilecek fikirlerden mahrumdurlar, ama milletlerin geleceğinden haber vermeye kalkarlar.

— Gaflet içinde yaşamaktan gittikleri yolda acze düşenler, sonra göklerde yıldızlara bakıp yollarını tayin etmeye çalışırlar.

— Kimi gafil insanlar, kendi ellerindeki hayatlarını kazanmayı bırakıp yıldızlardan medet umarlar.

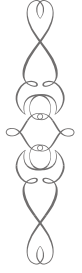
1007. *Yunus Emre bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sigaya çeken bir Molla Kasım gelir
Yûnus Emre*

Ey Yunus Emre, sözünü eğri büğrü söyleme; (gün olur) seni hesaba çeken bir Molla Kasım gelir, (hesabını sorar söylediklerinin.)

“Seni sigaya çeken bir Molla Kasım gelir.” Yunus’un bu mısraı bir özdeyiş haline gelmiştir ve genellikle çevrelerinde haksızlık yapan ve kendini hesap vermez konumda gören insanlar için söylenir.

Hikâyesi: Yunus'un yaşadığı devirde, Molla Kasım adında bir zat yaşırdı. Bu zamanlarda kimi insanlar Yunus'un yazdığı şiirlerden rahatsız olur, onu bu şiirlerinden dolayı Molla Kasım'a da şikâyet ederlerdi. Başta bu şikâyetlere aldırmayan

Molla Kasım, şikâyetlerin artması üzerine şiirleri görmeye razı olur. Bir gün Yunus'un şiirleri getirilir ve Molla Kasım başlar okumaya. Her okuduğu şiiri dine, şeriata aykırı bularak yakılmasını ister. Çok sayıda şiiri bu şekilde yaktırdıktan sonra, kalanları da suya atmaya başlar. Nihayet suya atılan şiirlerin birinde yukarıdaki mısraları gören Molla Kasım, şiirleri yakmaktan, atmaktan vazgeçer.

